

RODINNÝ DŮM A ČESKÝ VENKOV NA PRAHU 21. STOLETÍ

„Však je to jediné zemědělství, jež v tomto čase zmírňuje bídu.“

Bohuslav Balbín, *Miscellanea historica regni Bohemiae*, 1679 - 1687

„Zatímco v klasickém pojetí práce představovalo lidské tělo se svými vlastnostmi a silami ve výrobě nezbytné relé mezi využívanými přírodními silami a jinými výrobními prostředky, je dnes v této funkci stále postradatelnější.“

Jan Patočka, *Evropa a doba poevropská*, 1988

Bydlím na samotě u lesa v nejméně zalidněném českém kraji, v jižních Čechách. Nejbližší soused zleva je stavební podnikatel, zprava europoslanec. Následují řezník na městských jatkách, majitel firmy, prodávající ledničky, advokát, kuchař a řidič kamiónu. Dole ve vsi bydlí hostinský, zedník, dva dělníci z textilky, pracovník bezpečnostní agentury, obchodní cestující v kosmetice a majitelka cateringové firmy. Doplňte asi osm penzistů, poštovního doručovatele, jednoho kariérního opilce a jednoho doktora, pracujícího už patnáct let v Německu - a zbývají jen čtyři profese, které je možné považovat za zemědělské: dva krmiči, traktorista a soukromý třináctihektarový sedlák, označující sám sebe za záhumenkáře. V kterémkoli panelovém domě okresního města bude zaměstnanecská skladba jeho obyvatel v podstatě identická.

Asi dvě třetiny těchto lidí bydlí v domech, postavených před r. 1960, které ovšem už vesměs prošly řadou rekonstrukcí, modernizací a dostavěb; zbylá třetina domů je novější a má už naprosto „nezemědělský“ charakter i formální podobu.

Je tedy česká vesnice přirozeným rozvojem výrobních sil a v zásadě globálním životním stylem svých obyvatel, jak naznačuje situační rozpětí obou úvodních citací, přežilou sídelní strukturou, jejíž původní zemědělský smysl je a v právě započatém století čím dál více bude pouhou marginálií? Má ještě vůbec nějaký účel hovořit o rozdílech rodinného domu *pro město* a *pro vesnici*, když valná část vesničanů nakupuje vejce i mléko v supermarketech okresního města? A konečně - nejsou hašlerovské *chaloupky pod horama* (které ostatně v poměrech české kotliny bývaly vždycky obývány spíše etnikem německým) pouhou romantizující veteší, kýčem, v digitálním věku nedůstojným dospělých lidí? A ještě (dodává architekt ve mně): existuje posud vůbec něco jako český venkovský dům, obecně formující a spoluvytvářející deseti miliónům našinců takové pojmy, jako *domov*, *vlast* či *rodná země*?

Píši tenhle článek necelý měsíc před zahájením zimních olympijských her v italském Turíně. Na internetu se pořadatelé chlubí i

olympijskou vesničkou Prigelato (ostatně článek o ní přinesl i náš časopis v čísle 12/05): sportovci tu budou bydlet v dřevěných domcích s mnoha nepřehlédnutelnými znaky tradiční místní architektury rodinného domu. Od půvabných dřevěných pavlačí, šindelové krytiny či nevelkých střešních sklonů až po zdánlivě „rostlou“ urbánní strukturu - vše nás nenechává na pochybách, že jsme v italských Alpách. „Síla“ zdejší architektury rodinného domu, stavební tradice i charakteru zdejšího *genia loci* je nepřehlédnutelná. Bude-li někdy, nedej Bože, olympiáda v Praze, budou sportovci bydlet v domcích, inspirovaných skanzenem v Přerově n. Labem? Řekl bych, že spíše strahovskými kolejemi... Vždyť charakteristickým a současně živým představitelem architektury venkovského rodinného domu v okolí Prahy je dnes buď břízolitová krychle nebo podnikatelský *dream house á la Disneyland*. Italům je v tomto smyslu opravdu co závidět.

Duch stavební tradice konkrétní lokality vyvěrá jen z hlubin času, povstává neustálým kopírováním archetypů a nepřerušným vývojem, ale není neměnný, fixní. Nemůže se vzdalovat obecnému vývoji lidské společnosti, ani proměnlivému uspořádání výrobních vztahů. Reaguje změnou možná velmi povlovnou, v horizontu individuální lidské zkušenosti zajisté nepatrnou, mnohdy sotva pozorovatelnou, ale stálou.

Po třistaleté vládě Habsburků tu v „zázračném“ dvacetiletí první republiky úspěšně povstala stavební tradice úplně nová, charakteristická pro zdejší republikánskou demokracii: český meziválečný funkcionalismus. (Otiskl se do stavební povahy celého Československa natolik nezpochybnitelně, že mnohé domy, na které dnes narazí český turista třeba v Chustu nebo Berehovu na Podkarpatské Rusi, mu připadají známé velmi intimně ...). Občas přemýšlím, kam by architektura venkovského rodinného domu u nás dospěla, nebýt neblahé padesátileté totalitní perrody. Má to smysl jen malý, ale věřím, že by pražská či třeba olomoucká olympijská vesnička měla stejně charakteristickou vůni jako ta piemontská

Tím ovšem nikterak nechci říci, že český venkovský dům neexistuje. Čtenář ať se nebojí: nehodlám mu jej teď popisovat ve všech jeho charakteristických rysech, pokládám je totiž za obecně známé bezmála samozřejmě. Bylo skvělé sledovat, jak se Češi v časech komunistických totalitních utopií přesouvají víkend co víkend na své chalupy na venkově a působí tak nejednu vrásku úředním plánovačům střediskových (nepatrná menšina) a těch ostatních, k zániku odsouzených vesnic (valná většina). Ve sborníku *Vesnické památkové rezervace a zóny v Plzeňském kraji* (2004) píše Karel Foud: „*Když už se zdálo, že pomyslný idylický obraz vsi zůstane minulostí, objevil se na scéně pojem chalupářství. Lidé z měst, svázání ve svých aktivitách*

direktivně řízenou společností, se po svém začali realizovat alespoň v záchraně venkovských staveb. Díky nim tak do 21. století přežil ne jeden mimořádně cenný doklad lidové stavební kultury.“ Skvělé ! Dodávám k tomu, že chalupáři a chalupářství mělo a dosud má ještě jeden pozoruhodný aspekt, totiž osvětový: venkované od chalupářů postupně přebírali a přebírají jejich názory i stavebně rekonstrukční postupy. Ne jeden majitel krychle ve stylu jezedáckého funkcionalismu tak nejprve zalitoval, že původní chalupu zbořil a později dokonce svůj nový dům přestavěl do přijatelnější podoby: Hosana !

S láskou opečovávané venkovské chalupy a statky víkendových vakantů a postupem času i domy „domorodců“ na vesnici trvale usedlých spojuje v posledních desetiletích jeden markantní společný rys, představující zcela zásadní změnu, kterou prošla česká vesnice v 2. pol. 20. století: *ztráta produkční funkce jednotlivých usedlostí*. Až na malé výjimky se krávy, koně, prasata i ovce přestěhovaly do velkochovů na okraj vesnice a stáje, chlévy, stodoly i sýpky osiřely. Zatímco však vhodně upravené (a ovšem opravené !) vytvářejí dnes pro drobné samozásobitele a jejich čuníky, kozy, krůty a slepice velmi prostorově komfortní a funkčně vyhovující zázemí, vesnické novostavby tohle pravidelně postrádají. Pravou rakovinu české vesnice pak představují různé nedbalé přístavky z vlnitého plechu a starých prken, ve kterých se popelí drůbež nebo dokonce roční čuník. Často bývají koncentrovány do jakýchsi kolonií někde na okraji vsi, kde vytvářejí nejen esteticky zvrhlá, páchnoucí zátiší, ale usvědčují rovněž své zřizovatele z malého rozmyslu (původní chlévy si zbourali).

Říká se, že češství je plebejské. Šlechta po Bílé hoře byla většinou cizího původu a významnější český kapitál se vytvořil vlastně až v samém závěru 19. stol. Snad i proto má naše vesnice přes všechny eskapády, kterými v posledních padesáti letech prošla, pro naše národní povědomí velký význam. Na vánočních pohlednicích z Anglie, USA, Německa, Slovenska či Švýcarska, které jsem letos od přátel dostal, žádné chaloupky nebyly: zato jen Ladových vesniček jsem napočítal osm. Městská architektura je kosmopolitní, máme-li si ve svátek připomenout *své kořeny, intimitu svého prožitku domova*, saháme po chaloupkách. Myslím, že i proto bychom měli pár věcí promyslet, rozhodneme-li se bydlet na vesnici, abychom zbytečně nepoškodili její charakter a také abychom si nepostavili funkčně a provozně neuspokojivý dům.

Přemýšlím hlavně o doporučeních, která by měla pomoci našemu novému domu se úspěšně integrovat se svým okolím, nepředstavuje-li ovšem toto okolí pouhou směsicí vulgárních stavebních pokusů nepoučitelných vesnických furiantů, navyklých každých pár let „házet na svou chalupu nový štok pro kluka“ či zničující zákoutí, tvořené

chatrnými boudami z plechu ze sudů od asfaltu a rozbahněnými výběhy, plnými nejrůznějších zvířecích exkrementů, na kterých pořád zuří onen každodenní „boj o maso na talíři“. Odsud raději rovnou pryč... Na rozdíl od mnohých fundamentalistů si nemyslím, že by na vesnici za žádných okolností nesměl stát dům s pultovou, stanovou či dokonce plochou střechou. Velmi ale spěchám s vysvětlením: jen v takovém místě, které nemá žádný přímý vizuální kontakt se středem obce, kde nalézáme původní zemědělské usedlosti, statky a chalupy, vlastní duch vesnice. Plohostřechý dům na návsi je stejné buranství jako svetr v divadle. V lokalitě za vesnicí, oddělené od ní potokem a teletníkem, by měla však u novostaveb rozhodovat spíše kvalita architektury než formální požadavek na tvar střechy. Tvrdím, že kultivovaný moderní sloh tu má své místo. Jakkoli riskuji, že budu lynčován tradicionalisty a romantickými snivci všeho druhu, odvažuji se doporučení: přemýšlíme-li o chaloupce ve vesnici, raději si nějakou kupme a rekonstruujeme, chceme-li moderní dům, poohlédněme se po drahách za vsí. Pro takový sen musíme vyhledat místo bez zátěže stavební tradice. Venkovského ducha nechme naopak tam, kde je doma a nepřekážejme mu.

Nezapomínejme také nikdy situaci své rodiny vidět kompletně a reálně. Chceme-li chovat nějakou tu žoužel, králíky, pštrosy, drůbež či dokonce čuníka (a koneckonců proč ne?), pamatujme už v projektu také na bydlení pro ně. Budeme asi také topit dřevem, na vsi je to velmi přirozené. To ovšem vyžaduje dřevník. A určitě budeme také potřebovat nějakou kůlnu... Necháme-li tyhle drobné stavby „na potom“, na spontánní ad hoc řešení, může být brzy náš dům doslova zadušen ve změti nejrůznějších věčných provizorií.

Nezapomeňme na prostornou obytnou kuchyni! S velkým stolem, pořádným sporákem a ovšem - kanapíčkem. Vždycky byla a dosud je srdcem identity venkovského domu. Aniž bych někomu chtěl udílet nějaké hraběcí rady, prosím všechny venkovany, pro které mívám to potěšení projektovat jejich nový dům, aby znovu vážili svůj názor, mají-li za to, že se bez ní obejdou ...

Zrovna tak pléduji za tradiční přičapnutí vesnického domku k terénu, k zahradě či dvorku. Tuhle tradiční kvalitu vesnických stavení už dávno kopíruje i většina městských rodinných domků, trochu kuriózně se jí však jakýmsi zmatením hodnot v jezdecké éře mnoho staveb právě na vesnici ke své velké škodě zřeklo. Kamenný sokl ze žulových haklíků z místního lomu byl pro mnohé venkovany snad jakousi známkou měšťácky sladkého žití ve vile, ač je jeho nesmyslnost přechasto neobhájitelná.

Poslední doporučení, které mne dnes napadá: zadní vstup. Mnoho venkovanů nevysvěčete z montérek či laclových kalhot ani v neděli, do kostela nechodí a v místní hospodě či třeba na zasedání

obecní rady je tohle oblečení už dávno společenskou normou. Rádiovky či myslivecké kloboučky s odznáčky SČSP a rybářského spolku sice nedávno vystřídali „americké“ kšiltovky s vyšitým emblémem University of Utah či Red Wings, solidní boty s „traktory“ či černé holínky zůstaly. A teď takový všeuměl, který právě vykydal hnůj od třiceti ovcí, svařil prasklý rám u traktoru, složil dvacet metráků brambor do sklepa a ještě vypil dvě nebo tři aperitivní pivka v místní putyce U Sojků, přiharcuje domů hlavním vchodem: kolem nablýskaného zrcadla, vyleštěných kachlíků a přes navoskovanou plovoucí podlahu v předsíni. Tím určitě udělá své starostlivé manželce velkou radost! Kdepak - jedině „zadem“. Přes místnost, kde pověsím montérky na věšák, gumovky zbavím bláta ve výlevce a z rukou za pomoci nenahraditelné Solviny smyji to nejhorší. Kdo tohle ve svých stavebních plánech pomine, hořce olituje.

Díky Bohu za venkov. A také za to, že se po kolektivistickém intermezzu znovu postupně vrací k tradičním hodnotám a k rozumným stavebním výkonům. Nehleďme na něj jako na skanzen, současně tu však ale při výstavbě rodinného domu našlapujme velmi obezřetně, s otevřenýma očima i srdcem na dlani. Vráť se nám to ve spokojeném bydlení a jako zvláštní bonus od místní pospolitosti časem snad dostaneme i právo nazývat se *vesničany*.

Ing. arch. Jan Rampich